

روندها و پیشران‌های آینده تمدن اسلامی با تأکید بر نظرات و آراء امام خمینی و مقام معظم رهبری

عین‌الله کشاورز ترک

عضو هیئت علمی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران.

a.keshavarz@gmail.com

مجتبی تسنیمی

پژوهشگر حوزه علمیه شیخ‌الاسلام، قزوین، ایران.

چکیده

ارزش‌های اسلامی در احیای امت اسلامی تأثیر مهم و بسزایی دارد. به‌طوری که نقش انکارناپذیر آینده‌ساز دین اسلام در تمدن‌سازی با فرصت‌ها و تحولات عصر جدید به اوج خود رسیده است و تحقق تمدن نوین اسلامی به یکی از مهم‌ترین چالش‌های امروز جهان اسلام تبدیل شده است. روش آینده‌پژوهی با رویکردی سه‌جانبه به وضعیت فعلی آینده مطلوب و مسیر حرکتی تحقق جامعه مطلوب به بررسی تحولات مهم می‌پردازد که موضوع مد نظر آن در این مقاله تمدن اسلامی است. امام خمینی و مقام معظم رهبری از همان ابتدای حرکت انقلابی

خود، با نقد تفکر غرب، به امتداد و آینده انقلاب اسلامی توجهی ویژه داشته‌اند تا براین اساس توجه‌ها را به شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی معطوف کنند. اگر با رویکرد آینده‌پژوهانه به این موضوع نگاه کنیم، درمی‌یابیم که یکی از نقاط مهم تشکیل تمدن نوین اسلامی مسئله روندهایی است که تمدن نوین اسلامی پیش روی خود دارد. در کنار این مسئله نکته دیگری که باید به آن توجه کرد مسئله سناریوهای پیش روی تمدن نوین اسلامی است. بررسی این سناریوها هم می‌تواند نگاه جامع‌تری از آینده تمدن نوین اسلامی به ما بدهد که برای شکل‌گیری و مسیریابی تمدن نوین اسلامی بسیار مهم و حیاتی است. در این مقاله به طراحی سناریوهای تمدن اسلامی می‌پردازیم. پس از شناخت روندهای کلان، پیشران‌های راهبردی در زمینه موضوع پژوهش، جایگاه پیشران‌هایی با عدم قطعیت بالا، که درعین حال مهم‌ترین آن‌ها نیز هستند، با استفاده از نرم‌افزار تخصصی میک مک^۱ مشخص می‌شود.

کلیدواژه‌ها: آینده تمدن اسلامی، جهان اسلام، روندپژوهی، انقلاب اسلامی.

۱. مقدمه و بیان مسئله

در رویکرد آینده‌پژوهی به این موضوع بحث ما از گذشته، که در آن باورها و ارزش‌های مبتنی بر جهان‌بینی‌ها و استعاره‌ها در جامعه اسلامی نهادینه شده است، آغاز می‌شود تا در زمان حال حرکت‌هایی را شکل دهد؛ سپس به سوی آینده، که همان تحقق تمدن نوین اسلامی است، حرکت می‌کند. با توجه به این سه‌دوره زمانی، فرهنگ مؤلفه‌ای است که با تمدن نوینی که در چشم‌انداز نظام اسلامی می‌بینیم در ارتباط است. تحقق تمدن نوین اسلامی همواره توجه اندیشمندان، همچون امام خمینی^ع و مقام معظم رهبری، را به خود جلب کرده است.

تمدن که عالی‌ترین نمایش تفکر یک جامعه است، در طول زمان و با استفاده از ابزارهای مختلف محقق خواهد شد. به عبارتی باید گفت که تمدن شامل بالاترین

1. Micmac

گروه‌بندی فرهنگ و گسترده‌ترین سطح هویت فرهنگی می‌شود (پارسیان: ۱۳۸۸). تمدن نوین اسلامی نیز، که مهم‌ترین بخش تفکر اسلامی است، با رویکردی اسلامی و مذهبی در افق زمان در حال شکل‌گیری است. این تمدن که شامل بخش‌ها و قسمت‌های مختلفی است از مؤلفه‌ها و الزاماتی نیز برخوردار است که باید به آن‌ها توجه نمود، چراکه توجه به تمدن نوین اسلامی بدون در نظر گرفتن این مؤلفه‌ها و الزامات کاری غیرصحیح و از نتیجه دور است. باید گفت که اسلام صرفاً احکام و دستورات شرعی نیست بلکه یک فرهنگ و یک تمدن است. اسلام یک سبک زندگی است در تمام ابعاد زندگی و این خصلت اسلام است و به دلیل این که اسلام هم به آخرت توجه دارد و هم به دنیا؛ اسلام را هم دین شریعت و هم دین تمدن می‌گویند (خرمشاد، ۱۳۹۲: ص ۱۲). باید گفت که تمدن به مفهوم عام آن به مجموعه‌ای از علوم، فنون، قوانین و آداب‌ورسومی اطلاق می‌شود که حالت فکری و سیاسی و اقتصادی و صنعتی و سایر مظاهر مادی و معنوی حیات یک قوم را در بخشی از زمان مشخص می‌کند. در این جا نظرم‌ان را روی دوره درخشان تمدن اسلامی متمرکز می‌کنیم و عوامل مؤثر در به وجود آمدن آن را بررسی کنیم. باید امیدوار بود که از گذشته با عظمت خود درس عبرت بگیریم و در جهت ایجاد یک تمدن اسلامی روزآمد جهانگیر قدم‌های مؤثر، متناسب با عصر حاضر، برداریم. تحقق تمدن اسلامی از منظر امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری جایگاه ویژه‌ای دارد. از این رو ضروری است که روندهای تحقق تمدن اسلامی واکاوی و بررسی شود. پژوهش حاضر نیز با عنوان بررسی روندها و پیشران‌های آینده تمدن اسلامی با تأکید بر نظرات و آراء امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری در صدد است، با پاسخگویی به این سؤال که روندها و پیشران‌های آینده تمدن نوین اسلامی چیست، به ترسیم روندها و پیشران‌های تمدن اسلامی پردازد.

۲. روش‌شناسی پژوهش

برای پژوهش حاضر از روش توصیف داده‌ها و تحلیل تاریخی، با استفاده از منابع و روش اسنادی و مراجعه به کتابخانه، استفاده شده است. آینده‌تمدن نیازمند

سناریونویسی است، کوتاه‌ترین و شیواترین تعریف سناریو^۱ را وندل بل (۲۰۰۳: ص ۳۱۷) بیان کرده است که سناریوها را محصول روش‌های آینده‌پژوهی می‌داند. وی بر این باور است که تمامی روش‌های آینده‌پژوهی مقدمه سناریونویسی هستند و می‌توانند به خلق سناریو منجر شوند. روش سناریو را می‌توان روشی برای خلاصه‌سازی نتایج تلاش‌های آینده‌پژوهی دانست.

۳. پیشینه تحقیق

در منابع دست اول مربوط به تاریخ اسلام، از جمله «تاریخ طبری»، «الکامل»، «تاریخ ابن خلدون»، به‌طور پراکنده در زمینه دستاوردهای تمدن اسلامی موضوعاتی مطرح شده است. در کتاب‌های پژوهشی، مانند «تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی» تألیف جان احمدی، «فرهنگ و تمدن اسلامی» تألیف ولایتی و کتاب «تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی» تألیف زهرا اسلامی‌فر، در این باره مطالب فراوانی نوشته شده است. در برخی از کتب مذکور درباره بیداری اسلامی در ایران از دیدگاه شخصیت‌های سیاسی-مذهبی، از جمله امام خمینی^ع، صحبت شده است و به‌طور کلی با جستجوی واژه تمدن می‌توان به وجود منابع متعددی که در این زمینه نگاشته شده است پی برد، اما بر اساس مطالعات نظام‌مند باید گفت که تاکنون مقاله، پایان‌نامه و کتابی در زمینه روندها و پیشران‌های آینده تمدن اسلامی، با تأکید بر نظرات و آراء امام خمینی^ع و مقام معظم رهبری، تألیف نشده است. از این رو، در پژوهش حاضر به این موضوع توجه شده است.

۴. تعریف تمدن: روش‌ها و رویکردها برای شناخت تمدن

در فرهنگ فارسی تمدن چنین تعریف شده است: «شهرنشین شدن، خوی شهری گزیدن و با اخلاق مردم آشنا شدن، زندگانی اجتماعی؛ همکاری مردم با یکدیگر در امور زندگانی و فراهم کردن اسباب ترقی و آسایش خود» (عمید، ۱۳۸۹، ج ۱، ص: ۵۳۰). در لغت‌نامه دهخدا نیز تمدن این‌گونه تعریف شده است: «تخلقی به اخلاق اهل

1. scenario

شهر و انتقال از خشونت و هجیمه و جهل به حالت ظرافت و انس و معرفت. و گویند مولده است، در شهر بود باش کردن و انتظام شهر نمودن و اجتماع اهل حرفه. اقامت کردن در شهر. شهر نشینی» (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۴، ص: ۶۱۰۹). و درجایی دیگر تمدن این گونه تعریف شده است: «شهر نشین شدن، با اخلاق و آداب شهریان خوگر شدن، همکاری افراد یک جامعه در امور اجتماعی، اقتصادی، دینی، سیاسی و غیره» (معین، ۱۳۶۴، ج ۱، ص: ۱۱۳۹). به تعبیر دیگر تمدن در عربی از «مدن» اخذ شده است که معنای آن اقامت کردن است و در زبان انگلیسی تمدن،^۱ به معنای استقرار یافتن است و در تعریف اجتماعی، همان شهرنشینی است (ولایتی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص: ۳۳). علامه محمدتقی جعفری تمدن را این گونه تعریف می‌کند: «تمدن عبارت است از برقراری آن نظم و هماهنگی در روابط انسان‌های یک جامعه که تضادها و تزاخم‌های ویرانگر را منتفی بسازد و مسابقه در مسیر رشد و کمال را قائم مقام آن‌ها بنماید، به طوری که زندگی اجتماعی افراد و گروه‌های آن جامعه موجب بروز و به فعلیت رسیدن استعدادها سازنده آن باشد (جعفری، ۱۳۷۳، ج ۶، ص: ۲۳۳). دکتر شریعتی نیز در این باره می‌نویسد: «تمدن به معنای کلی عبارت است از مجموعه ساخته‌ها و اندوخته‌های معنوی و مادی جامعه انسانی. وقتی می‌گوییم ساخته‌های انسانی مقصود آن چیزی است که در طبیعت در حالت عادی وجود ندارد و انسان آن را می‌سازد. بنابراین ساخته انسانی در برابر ساخته طبیعت قرار می‌گیرد» (شریعتی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص: ۵). علی‌اکبر ولایتی نیز در خصوص تمدن می‌نویسد: «تمدن حاصل تعالی فرهنگ و پذیرش نظم اجتماعی است. تمدن خروج از بادیه‌نشینی و گام نهادن در شاهراه نهادینه شدن امور اجتماعی و یا به نقل ابن خلدون عمران یافتن است» (ولایتی، ۱۳۸۴، ص ۳۲). آنچه از تعاریف فوق می‌توان دریافت دو نکته است: نخست اینکه هر تمدنی دارای خاستگاه عقلانی است و دوم اینکه دارای نظام‌های اجتماعی است (فوزی و صنم‌زاده، ۱۳۹۱، ص: ۱۴). به عبارت دیگر باید گفت که تمدن واقعیتی چندلایه، چندسطحی، پویا و روبه‌رشد است که در آن حیات بشری در ابعاد مختلف شکوفا

می‌شود (برزویی، ۱۳۹۶، ص: ۸۴). اما اشاره به این نکته حائز اهمیت است که اولین و بنیادی‌ترین عنصر تمدن‌ساز دین است (معینی‌پور، ۱۳۹۱). لذا مثلث زندگی بشر را دین، فرهنگ و تمدن می‌سازد به طوری که هیچ فرهنگ و تمدنی را نمی‌توان یافت مگر آنکه شکلی از مذهب در آن وجود داشته باشد (بهنیافر، ۱۳۸۸).

برای بررسی روش‌ها و رویکردهای تمدن نیز از سه روش به صورت مختصر می‌توان استفاده نمود:

رویکرد جامعه‌شناسی

رویکرد فلسفی

رویکرد معرفت‌شناسی (کرمی قهی و دیگران، ۱۳۸۸، ص: ۹۳).

۵. مفهوم‌شناسی عوامل شکل‌دهنده، روندها و پیشران‌های آینده

بنا به ماهیت و تغییرات اکثر پدیده‌های محیطی، روند کمابیش ملموس‌ترین و رایج‌ترین روش مطالعه تغییرات محیط است. بنابراین، بررسی روندها در پویش محیط یک موضوع بسیار بااهمیت تلقی می‌شود. در این قسمت به شکل مبسوط‌تری به موضوع روند می‌پردازیم. پیش از هر چیز باید گفت ما عموماً قبول داریم که دنیا تغییر خواهد کرد، اما نمی‌دانیم که جزئیات این تغییرات چه خواهد بود. آینده‌نگرها سعی می‌کنند تا دامنه‌ای از گزینه‌های آینده را تعریف و پیش‌بینی کنند و برپایه آن‌ها برنامه‌ریزی کنند. اما، بهترین جنبه پیش‌بینی درست یا غلط بودن آن نیست، بلکه آن است که پیشرفت را در جهت مفید هدایت کند تبیین و توصیف آینده، یعنی پرداختن به انواع تغییرات، که این تغییرات می‌توانند انواع مختلفی داشته باشند.

تحلیل روند روشی است که همه از آن استفاده می‌کنند و شامل به کارگیری فنون مختلفی است که مبتنی بر داده‌های تاریخی هستند. تحلیل روند شامل چند فرایند است. یک فرایند کشف روند در حال ظهور است که عبارت است از شناسایی یک تغییر در جهان اطراف. برای مثال، کشف این موضوع که در آمریکا (و برخی از کشورهای توسعه‌یافته) تعداد رو به افزایشی از مردم زمان بچه‌دار شدن خود را به دهه ۳۰ و ۴۰ زندگی خود منتقل می‌کنند. در نتیجه، تأخیر در بچه‌دار شدن یک روند شناسایی می‌شود

و نیاز است که تحلیل‌هایی درباره ماهیت این روند و دلایل آن انجام شود. اولین گام نگاه به داده‌های تاریخی است: میانگین سن زنان، هنگام به دنیا آوردن نخستین فرزندان‌شان، در ۱۹۵۰ چند سال بوده است؟ این متوسط سن در سال ۱۹۵۵ چقدر بوده است؟ و به همین ترتیب. آیا الگویی مشاهده می‌شود؟ آیا متوسط سن زنان در هنگام تولد نخستین فرزندشان افزایش یافته است؟ می‌توان دید که متوسط سن، هر پنج سال، حدود شش ماه افزایش یافته است. مثلاً در سال ۱۹۵۰ متوسط سن ۲۱ سال بوده ولی در سال ۱۹۵۵ متوسط سن ۲۱/۵ و در سال ۱۹۶۰ نیز به ۲۲ سال رسیده است. داده‌ها نشان می‌دهند تا سال ۱۹۹۵ این متوسط سن به ۲۶ سال رسیده است. برون‌یابی این روند پیش‌بینی ۲۶/۵ سال در سال ۲۰۰۰ و ۲۷ سال در سال ۲۰۰۵ را ارائه می‌کند. اما تحلیل روند نیازمند چیزی فراتر از برون‌یابی ساده روند است. باید پرسید دلیل این روند چیست؟ و آیا این دلیل بدون هیچ محدودیتی تداوم خواهد داشت؟ آیا حد بالایی برای این روند وجود دارد؟ سایر نیروهایی که ممکن است روند را تحت تأثیر قرار دهد کدام‌اند؟ در اینجا است که تحلیل روند بیشتر متکی به قضاوت ذهنی خواهد بود تا برون‌یابی عینی داده‌های تاریخی (https://www.worldfuture.org, 2010).

می‌توان گفت تحلیل روند برون‌یابی داده‌های مربوط به گذشته است. تحلیل روند روش مناسبی برای آزمودن پابرجایی سیاست‌ها و شناسایی مسائل در حال ظهور است از تحلیل روند به‌مثابه یک ورودی برای دیگر روش‌های آینده‌پژوهی، مانند سناریوها یا تحلیل پیشران، استفاده می‌شود.

چنان‌که اشاره کردیم، تحلیل و برون‌یابی روند از روش‌هایی هستند که در پیش‌بینی از آن‌ها استفاده می‌شود. روند می‌تواند به منظور تحلیل، به شکل کمی یا کیفی، اندازه‌گیری شود. اندازه‌گیری کمی بیشتر از طریق داده‌ها صورت می‌گیرد، نه اطلاعات. آمار مربوط به موضوع جمع‌آوری می‌شود و در طول محور زمان ترسیم می‌شود تا نهایتاً یک منحنی را شکل دهد که این منحنی می‌تواند به سمت آینده برون‌یابی شود. البته در مسیر برون‌یابی آینده ممکن است عدم قطعیت‌های چشم‌گیری موجب بروز رویدادهایی بشود. این نوع از تحلیل روند معمولاً برای مواقعی استفاده می‌شود که بخواهند توجه را به سمت نیروهایی جلب نمایند که قابلیت تغییر الگوی برون‌یابی

دارند. بسیاری از تحلیل‌ها (نظیر سری‌های زمانی) می‌توانند برای شناسایی الگوهای مختلف به کار روند.

کنوی^۱ (۲۰۰۶)، به نقل از استوارت^۲ و گرین^۳ تحلیل روند کیفی را یکی از پرچالش‌ترین رویکردهای خلاق به مطالعات آینده برمی‌شمرد که مستلزم شناسایی و تعیین ویژگی‌های آن، تاحدودی دیده‌بانی روند و همچنین مقداری خلاقیت است. وجه بارز تحلیل کیفی روند شناسایی سریع و پیش‌دستانه تغییرات یک روند است.

۶. عوامل شکل‌دهنده آینده تحقق تمدن اسلامی از منظر امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری

۶-۱. معنویت‌گرایی

نخستین روندی که باید به آن توجه شود مسئله معنویت‌گرایی و جایگاه معنویت در تحقق تمدن اسلامی است. معنویت همواره یکی از مهم‌ترین نیازهای بشریت بوده است.^۴

1. Conwey

2. Stewart

3. Green

۴. «برای همه روشن است که از این پس کمونیسم را باید در موزه‌های تاریخ سیاسی جهان جستجو کرد؛ چراکه مارکسیسم جوابگوی هیچ نیازی از نیازهای واقعی انسان نیست؛ چراکه مکتبی است مادی، و با مادیت نمی‌توان بشریت را از بحران عدم اعتقاد به معنویت، که اساسی‌ترین درد جامعه بشری در غرب و شرق است، به در آورد» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۲۱، ص: ۲۲۱)

«اگر حکومت‌هایی در اسلام به‌طور غیرقانونی دارند حکومت می‌کنند، از این هواهای نفسانی بیرون بروند و توجه بکنند به عزت اسلام، به ارزش‌های اسلام و برای یک پارک و یک- نمی‌دانم- باغ و یک ملک و یک چه اسلام را زیر پا نگذارند، مسائل اسلام حل است. حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ هَمَّةُ خَطَايَا از خود انسان و از این حب انسان به خودش هست. اگر آن‌هایی هم که در صدر اسلام بودند مثل مسلمین حالا بودند، آن‌ها هم همان‌جا، در همان محل خودشان خفه شده بودند، لکن آن‌ها به جان و دل برای اسلام کوشش کردند و رفتند؛ و نه برای اینکه کشوری بخواهند. کشور اسلام می‌خواهد چه کند؟ برای اینکه آدم درست کند. رفتند که ستمکارها را شرشان را از سر مظلومان قطع کنند. دست ستمکاران را قطع کنند و وعده الهی را که: نُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُوا فِي الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ اٰثِمَةً وَ نَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ (قصص: ۵) را تحقق بدهند و بسیار هم موفق شدند. لکن آن قدری که آن‌ها می‌خواستند نشد، آن‌ها همه دنیا را می‌خواستند که آدم کنند. ائمه جمعه کوشش کنند مردم را به تقوا دعوت کنند، مردم را متقی کنند، مردم را از دنیا و از آمل دنیایی پرهیز بدهند. و اگر این معنا را موفق بشوند، موفق می‌شوند که برخلاف آن‌هایی که بر مصالح اسلام سلطه دارند تجهیز خواهند شد» (همان، ج ۱۷، صص ۲۱۱-۲۱۰)

۲-۶. تفکر و اندیشه

روند دیگری که در تدوین سناریونویسی تمدن اسلامی حائز اهمیت است مسئله تفکر و نوع آن است. از آنجایی که تفکر ماهیت افراد را شکل می‌دهد و عملکرد افراد نیز باتوجه به تفکری است که پیرامون مسائل مختلف دارند، مسئله تفکر اهمیت پیدا می‌کند؛ چراکه تمدن اسلامی نیز توسط افراد در حکومت اسلامی تحقق خواهد یافت. انقلاب اسلامی نیز در کنار مبانی و ماهیتی که دارد به مسئله تفکر و نوع نگرش افراد به جهان و جامعه و مسائل مختلف توجه می‌کند. به عبارت دیگر، نوع تفکر نرم‌افزاری است که بر روی افراد نصب می‌شود و هر داده‌ای را با آن بررسی می‌کنند. به همین جهت توجه به تفکر و نوع آن اهمیت پیدا می‌کند.^۱

۳-۶. بصیرت و فهم صحیح

روند دیگری که در تدوین سناریونویسی تمدن اسلامی باید به آن توجه کرد مسئله بصیرت و تحلیل سیاسی است. از آنجایی که یکی از ارکان مهم انقلاب اسلامی و تمدن اسلامی مردم هستند و بسیاری از کارها مانند انتخابات‌های مختلف توسط مردم انجام می‌شود، تحلیل سیاسی جایگاه ویژه‌ای پیدا می‌کند. این تحلیل درست سیاسی و بصیرت داشتن مردم به جامعه اسلامی بسیار کمک می‌کند تا بتواند راه حق را از باطل

۱. چرا تفکر نمی‌کنید؟ چرا توجه ندارید به مصالح خودتان؟ آن روزی که این‌ها بیایند و سلطه پیدا کنند بر این کشور، معلوم نیست که با شماها هم چه خواهند کرد. کسی که طریقه اسلام را ندارد، وفادار نیست. همین‌ها بودند که افراد خودشان را ترور می‌کردند به مجرد اینکه بر خلاف رأیشان عمل می‌کردند و همین‌ها هستند که اگر - خدای نخواست، به فرض محال - قدرت در دستشان بیاید، جز حزب خودشان و جز اشخاصی که مربوط به خودشان است، تمام هواداران را - اگر بیدار بشوند و یک کلمه بخوانند بر خلاف آن‌ها بگویند - قتل‌عام خواهند کرد. شما گمان نکنید که این‌ها برای ملت، برای شما و برای اسلام ارزش قائل هستند. شما دیدید، که با همه ادعاها که این‌ها داشتند، به جایی فرار کردند که می‌گفتند ما دشمن با آن‌ها هستیم و پناه به جایی بردند که دشمن همه ملت‌هاست و ملت‌های ضعیف. چرا فکر نمی‌کنید و چرا به خودتان رحم نمی‌کنید؟ بیدار بشوید! توجه کنید و دست از این شرارت‌ها بردارید! و شما را اغفال نکنند برای مقاصد خبیث خودشان و شما را به کشتن ندهند! ما میل نداریم که شماها، جوانانی که برای این ملت می‌توانید یک ذخیره باشید، تباه بشوید؛ تباه فکری بشوید و بعد هم تباه جانی» (همان، ج ۱۵: ص ۲۸۷-۲۸۶)

تشخیص دهد و مسیر درست را طی کند، همچنین در شناخت افراد و انتخاب آن‌ها نیز بسیار مؤثر است، چراکه افراد نالایق و بعضاً معاند انقلاب اسلامی به قدرت نمی‌رسند و مسیر انقلاب اسلامی با سرعت بیشتری طی خواهد شد. لذا بصیرت داشتن مسئله‌ای است که از همان اوایل انقلاب به آن توجه شده است.^۱

۴-۶. وحدت و اتفاق کلمه

یکی دیگر از روندهای مهم تدوین سناریونویسی تمدن اسلامی وحدت است. وحدت عاملی است که موجب تقویت قوای مسلمانان می‌شود و این عامل می‌تواند قوی‌ترین قدرت‌ها را از پای درآورد.^۲

۵-۶. توجه به نسل جوان

یکی دیگر از روندهای تدوین سناریونویسی تمدن اسلامی توجه به قشر جوان

۱. «...این معنا را باید بدانید که انسان به روح انسان است. انسان به بصیرت، بصیرت قلبی، انسان است. این آلات ظاهری آلتی است که وسیله است، و این‌ها از بین رفتنی است، آنچه باقی می‌ماند روح انسان است. و آنچه در انسان سعادت را ایجاد می‌کند، بصیرت انسان است. و من امیدوارم که شماها بصیرت به‌طور کامل داشته باشید...» (همان، ج ۱۰: ص ۳۰۲).

۲. «اتفاق کلمه داشته باشید که اگر این پایگاه اتفاق کلمه را از شما گرفتند بدانید که شکست می‌خورید. اگر این جمعیت‌های توی ایران که همه داد می‌کنند آزادی، همه داد می‌کنند خدا، اگر این تفرقه در آن پیدا شد و یک قشری در آن پیدا شد که یک شعار دیگری غیرالهی داد و لله نبود، بدانید که شکست‌شان می‌دهند. آن‌ها درست می‌کنند این مطالب را. الآن وقتی است که این‌ها شکست خورده‌اند، دیگر هر چه دستشان می‌رسد درست می‌کنند. یک گروه درست می‌کنند به اسم کذا و یک گروه درست می‌کنند به اسم کذا، برای اینکه تعمیه کنند و این ملت روحیه‌اش از دست برود. من عرض می‌کنم که محکم باشید، روحیه‌تان را نگه دارید. وقتی ابرقدرتها نتوانستند غلط بکنند، این چهار تا بچه نمی‌توانند کاری بکنند. محکم باشید سر جای خودتان. قدرت ملت یک قدرتی است که هیچ قدرتی با او نمی‌تواند مقابله کند. شما دیدید و دارید می‌بینید آنی که همه قدرت‌ها دنبالش بود شما بیرونش کردید. ما تا آن جایی که دست همه اجانب، چه اجانب چپ و چه اجانب راست، دست این‌ها در مملکت ما یک چیزی دارد، ما نهضت‌مان ادامه دارد و تا جان داریم فریاد می‌کنیم [حضار: صحیح است]. این تفرقه و این اختلاف کلمه را دست از آن بردارند آقایان. و من، هم از شماها و هم از قشرهایی که در ایران هستند این تقاضا را دارم، ملت‌مان این تقاضا را از همه‌تان دارم که همه شما دنبال یک مطلب بروید که بخواهید مملکت خودتان را از چنگ دیگران آزاد کنید» (همان، ج ۵: ص ۵۱۶).

به‌منزله موتور محرک اصلی جامعه برای پیشرفت است. بدیهی است که آینده انقلاب اسلامی و تمدن نوین اسلامی به دست جوانانی ساخته می‌شود که تربیت‌شده نظام اسلامی باشند؛ جوانانی که نظام اسلامی را به‌خوبی می‌شناسند و نیازهای آن را می‌فهمند. برای تربیت چنین جوانانی باید به آن‌ها توجهی ویژه داشت چراکه آینده نظام اسلامی را آن‌ها می‌سازند.^۱

۶-۶. تربیت نیروی انسانی کارآمد

یکی دیگر از روندهایی که برای تدوین سناریونویسی تحقق تمدن اسلامی باید به آن توجه شود تربیت نیرو است. هر حکومت و انقلابی وابستگی شدیدی به نیروهایی دارد که برای آن حکومت و انقلاب فکر و کار می‌کنند. لذا برای هر انقلابی این مسئله وجود دارد که برای ادامه حیات خود باید افرادی را تربیت نماید که هم‌فکر مبانی انقلاب باشند و در جهت تحقق آرمان‌های آن انقلاب تلاش کنند. تربیت نیروی انسانی کارآمد و فعال جزو اساسی‌ترین نیازهای یک کشور است که باید به‌طور جدی به آن پرداخته شود و این مسئله با کارآمد شدن نظام آموزشی اتفاق خواهد افتاد. به‌عبارتی دیگر، باید گفت توجه به نظام آموزشی کشور، که جزو اساسی‌ترین ارگان‌های یک کشور است، باید به‌طور جدی رخ بدهد و اصلاح روند آموزشی اتفاق بیفتد. روند آموزشی، اگر وابسته به غرب و یا شرق باشد و محتوای آن از آنجا تأمین شده باشد، نمی‌تواند برای انقلاب اسلامی مفید

۱. «اینک به تمام متصدیان امور و دست‌اندرکاران کشور هشدار می‌دهم که قدر این جوانان حزب‌اللهی را بدانید، و از آنان قدردانی کنید و آنان را تشویق نمایید و در آغوش محبت خود حفظ کنید. اینان بودند که ایران را نجات دادند؛ و از این پس همین‌ها هستند که انقلاب را پاسداری می‌کنند، و همین‌ها هستند که با صرف هزینه‌ای کم در ظرف مدت کوتاهی با روشن‌بینی خاص خویش کارهای تعجب‌آوری نمودند که گمان نمی‌شد در ایران بتوان انجام داد. این مغزهای متعهد باید تشویق شوند تا شکوفا گردند. مسئولین صاحبان اصلی انقلاب را با بهانه‌های بی‌اساس پس‌نزنند تا به جای آنان کسانی را که وارثان رژیم گذشته و وابستگان فکری آنان هستند جایگزین کنند. البته باید از متخصصان متعهد یا لاقول غیرمعاند استفاده شود، لکن نه به قیمت کنار گذاشتن صاحبان اصلی انقلاب. چشم‌ها و گوش‌ها را باز کنید که دشمنان حيله‌بازان کارکشته هستند و ممکن است از ساده‌دلی شما استفاده کنند و مراکز حساس را کم‌کم به دست گیرند و انقلاب را به سوی غرب یا شرق بغلتانند. خداوند همه مسلمانان را از شر مخالفان اسلام و غارتگران کشورهای اسلامی حفظ بفرماید» (همان، ج ۱۹: ص ۱۵۱-۱۵۰).

باشد و کارآمدی نظام اسلامی را تضمین نماید، چراکه مدیران تربیت‌شده نهادهای آموزشی وابسته به خارج نمی‌توانند مبانی انقلاب اسلامی را درک کنند و در جهت تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی تلاش نمایند. امام خمینی^۱، از همان اوایل انقلاب، و مقام معظم رهبری، در تمام سال‌های رهبری خود، با توجه به این مسئله سعی نمودند تا جوان آن روز که دغدغه‌هایش مسائل دنیوی بود را تبدیل به یک جوان معنوی کنند و به کسی تبدیل کنند که می‌تواند در سخت‌ترین شرایط انقلاب اسلامی را یاری نماید.^۱

۶-۷. توجه به اقتدار انقلاب اسلامی

یکی دیگر از روندهایی که در تدوین سناریونویسی تمدن اسلامی باید به آن توجه نمود مسئله اقتدار انقلاب اسلامی است. از آنجایی که هدف انقلاب اسلامی هدفی جهانی است و این هدف با تأثیرگذاری انقلاب اسلامی بر جهان امکان‌پذیر است، باید تأثیرگذاری انقلاب اسلامی را افزایش داد تا این هدف تحقق پیدا کند. تأثیرگذاری زمانی به وجود می‌آید که انقلاب اسلامی از لحاظ اقتدار در مرتبه بالایی قرار گرفته باشد و اگر این‌گونه نباشد، نه تنها نمی‌تواند تأثیرگذار باشد بلکه تأثیرپذیر هم خواهد بود.^۲

۶-۸. توجه به استقلال انقلاب اسلامی

یکی دیگر از مسائلی که باید در موضوع تدوین سناریونویسی تمدن اسلامی به آن توجه شود مسئله استقلال است. اگر برای انقلاب اسلامی استقلال مهیا نباشد، تحقق

۱. «مردم ایران و ارتش و سپاه و بسیج و سایر قوای نظامی و غیرنظامی برای حفظ اسلام و کشور اسلامی و رسیدن به لقاءالله دفاع می‌کنند، و فرق است بین این عزیزان و آن گولخوردگان که برای مقاصد پلید امریکا و وابستگان آن به جنگ بر ضد اسلام و قرآن مجید برخاسته‌اند. آنچه برای این جانب غرورانگیز و افتخارآفرین است روحیه بزرگ و قلوب سرشار از ایمان و اخلاص و روح شهادت‌طلبی این عزیزان- که سربازان حقیقی ولی‌الله‌الاعظم- ارواحنا فداه- هستند، و این است فتح‌الفتوح» (همان، ج ۱۵: ص ۳۹۵).

۲. و بار دیگر به کشورهای منطقه اعلام می‌کنیم که جمهوری اسلامی، علی‌رغم اقتدار روزافزون خود در صحنه‌های سیاسی و نظامی و علی‌رغم پشتیبانی توده‌های میلیونی مردم که هر روز شاهد رژه باشکوه ده‌ها لشکر از نیروهای آموزش‌دیده آن هستیم، هیچ‌گاه درصدد توسعه و کشورگشایی نبوده‌ایم و همواره درصدد آنیم که با کشورهای اسلامی و [منطقه] در صلح و آرامش روابط دوستانه داشته باشیم» (همان، ج ۲۰: ص ۳۲).

تمدن اسلامی هم غیرممکن خواهد شد، چراکه در صورت نبود استقلال، انقلاب اسلامی نمی‌تواند در مقابل حربه‌های دشمنان بایستد و این چنین تحریف در آرمان‌های انقلاب اسلامی رخ می‌دهد و زمینه انحراف انقلاب اسلامی مهیا خواهد شد. استقلال به انقلاب کمک می‌کند تا بدون توجه به زیاده‌خواهی‌های مستکبران بتواند مسیر آرمان‌ها و اهداف خود را طی کند.^۱

۶-۹. ایستادگی

یکی دیگر از روندهای تحقق تمدن اسلامی مسئله ایستادگی است. به صورت کلی باید گفت که ایستادگی یعنی عقب‌نشینی نکردن از موضعی که انقلاب اسلامی بر پایه آن‌ها شکل گرفته است. این مسئله زمانی اهمیت پیدا می‌کند که قدرت‌های جهان بر تغییر آرمان‌ها و اهداف انقلاب اسلامی اصرار می‌کنند و به همین جهت فشارهای زیادی را به انقلاب اسلامی وارد می‌کنند که اگر انقلاب اسلامی آن تغییرات را بپذیرد شاید فشارها کم شود، اما مسیر حرکت انقلاب اسلامی دچار تغییر می‌شود و از هدف اصلی فاصله می‌گیرد. اینجاست که ایستادگی در مقابل خواست قدرت‌های بزرگ نمایان می‌شود و برای حفظ انقلاب اسلامی اهمیت آن مشخص می‌شود.^۲

۱. «شما اگر بخواهید خدمت بکنید به اسلام، خدمت بکنید به کشور خودتان، استقلال کشور خودتان را حفظ کنید، وابسته به هیچ‌جا نباشید، باید هم رشته علم را تقویت کنید و هم تهذیب اخلاق را و هم عمل را». (همان، ج ۱۹: ص ۳۲۵).
۲. شما جوانان عزیز اثبات کردید که می‌توانید در مقابل تمام قدرت‌ها ایستادگی کنید و می‌توانید کشور خودتان را حفظ کنید. آن‌هایی که انحراف داشتند و دارند خیال می‌کردند که اگر رژیم شاهنشاهی از بین برود، اسلام و ایران و همه جهاتی که در ایران هست از بین خواهد رفت و ایران تجزیه خواهد شد به دو قدرت، غافل از اینکه اسلام و ملت اسلامی، اگر هوشیار باشد و اگر توجه به مسائل داشته باشد، می‌تواند در مقابل همه قدرت‌ها بایستد و می‌تواند منحرفین را به جای خودشان بنشانند و می‌تواند اداره کشور را بهتر از زمان‌هایی که ظلم و ستم بر این کشور احاطه داشت بکند. شما جوانان از روز اول ثابت کردید تعهد خودتان را به خدای تبارک و تعالی و به دیانت اسلام و بر همان امر باقی هستید و امید است که تا آخر باقی باشید و فرزندان شما و سلف شما هم با همین ایده باقی باشند و ایران و اسلام را بیمه کنند برای همیشه. شما ثابت کردید که هر چه را بخواهید می‌توانید ایجاد کنید. شما یک معجزه‌ای در دنیا به ظهور رساندید که آن معجزه قدرت الهی در بشر بود. شما در مقابل تمام قدرت‌هایی که می‌خواستند ایران را و ایرانی را ببلعند و می‌خواستند ذخایر شما را غارت کنند، ایستادید و مقابله کردید و پیروز شدید» (همان، ج ۱۶: ص ۷۶-۷۵).

۱۰-۶. پیشرفت و حرکت

یکی دیگر از روندهایی که در تدوین سناریونویسی تمدن اسلامی باید به آن توجه نمود پیشرفت است. پیشرفت یکی از آن کلیدواژه‌هایی است که انقلاب اسلامی از همان ابتدا به آن توجه داشته است و آن را در عرصه‌های مختلف فکری، اقتصادی، علمی و ... به کار گرفته است. اما اهمیت پیشرفت آنجایی مشخص می‌شود که، با وجود دشمنی‌ها و تحریم‌هایی که استکبار جهانی برای انقلاب اسلامی به کار گرفته است، این پیشرفت‌ها ادامه پیدا می‌کنند و این نکته قابل تأمل است که این دشمنی‌ها و تحریم‌ها به‌خاطر جلوگیری از پیشرفت انقلاب اسلامی است، چراکه آنان با پیشرفت انقلاب اسلامی مخالف‌اند.^۱

۱۱-۶. سازندگی و رفع محرومیت

یکی دیگر از روندهایی که در مسئله تدوین سناریونویسی تمدن اسلامی باید به آن توجه نمود مسئله سازندگی است. برای ذکر اهمیت بحث باید به این نکته اشاره نمود که حاکمان گذشته چه بلایی بر سر سازندگی و پیشرفت کشور ایران آورده بودند و در حقیقت ابتدای انقلاب اسلامی کشور ایران دارای چه وضعیتی بود. تضادهای طبقاتی و محرومیت‌های ایجادشده، توسط حکومت پهلوی، وضعیت جامعه را به سمت تحقق تمدن نوین اسلامی پیش نمی‌برد و این مسئله نیازمند جبران و ایجاد حرکتی قوی در راستای سازندگی و رفع محرومیت‌زدایی بود که انقلاب اسلامی از همان ابتدا به این مهم توجه نمود و برای رفع آن برنامه‌ریزی و اقدام کرد.^۲

۱. «یکی از امدادهایی که ملت می‌توانند بکنند این است که ایرادها را کم بکنند. الآن وقت این است که ما باز این نهضت را به پیش ببریم؛ وقت این نیست که ایراد بکنیم. آنهایی که وادار می‌کنند مردم را به ایراد، آن‌ها می‌خواهند نهضت پیش نرود. آن‌ها از پیشرفت نهضت نگرانند؛ می‌دانند که اگر این نهضت پیش برود، برای آن‌ها دیگر جایی نیست؛ از این جهت اشکال‌تراشی می‌کنند؛ مردم را وارد به ایراد می‌کنند، وادار به ایراد می‌کنند، و این‌ها برای این است که متوقف کنند مردم را، یا بدبین کنند. گاهی می‌گویند که خوب چه شده است؟ تا حالا که چیزی نشده است!» (همان، ج ۷: ص ۵۰۷-۵۰۶).

۲. «و ان شاء الله امیدواریم که با همت همه اقشار مملکت بتوانید شما این مملکتی را که عقب رانده شده است، و این‌ها رفتند و اینجا را خراب کرده رفتند، بتوانید که همه با هم دست به هم بدهید، با وحدت کلمه، با وحدت، فعالیت، ایران را از سر بسازید. معلم‌ها بچه‌های ما را تربیت کنند، یک تربیت صحیح، مهندسین ما کارهای نافع به جا بیاورند، و همین طور سایر اقشار» (همان، ج ۶: ص ۱۰۴).

۱۲-۶. استقرار عدالت

یکی دیگر از روندهای تمدن اسلامی مسئله عدالت و استقرار آن است. نخست بهتر است به اهمیت عدالت و جایگاه آن در زندگی بشریت پرداخت و اشاره کرد که عدالت همواره یکی از دغدغه‌های بشریت بوده است و بشریت از گذشته همواره درصدد تحقق عدالت و مساوات بین مردم بوده است. انقلاب اسلامی نیز با توجه به این نیاز بشریت و وضعیت نامطلوب رژیم سابق در جهت رفع این نیاز اقدام کرد و تحقق عدالت را یکی از اهداف اصلی انقلاب اسلامی قرار داد.^۱

۱۳-۶. فرهنگ دینی

یکی دیگر از روندهای تدوین سناریونویسی تمدن اسلامی مسئله فرهنگ است. فرهنگ مجموعه باورها و اعتقاداتی است که اشخاص با قبول آنها رفتارهای خود را شکل می‌دهند و تأثیر مهمی در ایجاد تحقق تمدن نوین اسلامی دارد، چراکه روح آن فرهنگ اسلامی-ایرانی است. بی‌شک توجه به فرهنگ و تقویت فرهنگ درونی جامعه یکی از مهم‌ترین مسائلی است که انقلاب اسلامی از همان ابتدا به آن توجه داشته است.^۲

۱. «ما که می‌گوییم حکومت اسلامی، می‌گوییم حکومت عدالت، ما می‌گوییم یک حاکمی باید باشد که به بیت‌المال مسلمین خیانت نکند، دستش را دراز نکند بیت‌المال مسلمین را بردارد، ما این یک مطلب را می‌گوییم. این یک مطلب مطبوعی است که در هر جامعه بشری که گفته بشود، برای هر کس گفته بشود، از ما می‌پذیرند. ملت ما امروز قیام کرده است برای این مطلب که این آدم به ما خیانت کرده، اموال ما را خورده است و برده است و- عرض می‌کنم که- در ممالک دیگر برای خودش و برای خانواده‌اش و برای اتباعش ویلاها خریده و- عرض می‌کنم که- زندگی‌های بزرگ تهیه کرده است و ما گرسنه هستیم. گرسنه‌ها جمع شده‌اند می‌گویند که ما نمی‌خواهیم او را. چه می‌گوید؟ خوب، منطق ما این است، ما غیر از این حرفی نداریم» (همان، ج ۳: ص ۵۰۹).

۲. «راه اصلاح یک مملکتی فرهنگ آن مملکت است؛ اصلاح باید از فرهنگ شروع بشود. دست استعمار توی فرهنگ ما کارهای بزرگ می‌کند؛ نمی‌گذارد جوان‌های ما مستقل بار بیایند؛ نمی‌گذارد در دانشگاه جوان‌های ما درست رشد بکنند. این‌ها را از بچگی یک‌طوری می‌کنند که وقتی بزرگ شدند، اسلام هیچ و آن‌ها همه، همه چیز. اگر فرهنگ درست بشود، یک مملکت اصلاح می‌شود. برای اینکه از فرهنگ است که در وزارتخانه‌ها می‌رود؛ از فرهنگ است که در مجلس می‌رود؛ از فرهنگ است که کارمند درست می‌شود. شما یک فرهنگ مستقل درست کنید یا بدهید ما درست کنیم، شما می‌ترسید از امریکا، می‌ترسید از دیگران، بدهید ما درست کنیم؛ اختیار فرهنگ را دست ما بدهید» (همان، ج ۱: ص ۳۹۰).

۱۴-۶. علم و فناوری

یکی دیگر از روندهای مهم و تأثیرگذار در تحقق تمدن اسلامی مؤلفه علم است. باتوجه به دستوراتی که دین اسلام در خصوص فراگیری علوم دارد، قدرت یک کشور در عرصه بین‌المللی و عرصه مدیریت داخلی ارتباط مستقیم با پیشرفت علمی آن کشور دارد. اهمیت علم آنجایی خود را نشان می‌دهد که قدرت برتر دنیا را کشورهایی دارند که از منظر علمی دارای مراتبی بالاتر از دیگران هستند و به همین جهت هم قدرت و هم فناوری در دست آن‌ها قرار دارد. کشورهایی که علم بیشتری داشته باشند، و یا به عبارت دیگر قدرت علمی داشته باشند، در معادلات بین‌المللی بیش از دیگر کشورها مؤثرند و نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. قدرت علمی تأثیر بسیار مهمی در پیشرفت کشور دارد و انقلاب اسلامی، که تحقق تمدن نوین اسلامی را مد نظر دارد، پیشرفت علمی برایش بسیار اهمیت پیدا می‌کند و این اهمیت را در منظومه فکری امام خمینی^۱ و مقام معظم رهبری به وضوح می‌توان رؤیت نمود.^۱

۱۵-۶. خانواده

یکی دیگر از روندهای مهمی که در جهت تحقق تمدن اسلامی باید به آن توجه گردد مؤلفه خانواده است. خانواده از آن جهت حائز اهمیت است که بنیاد تشکیل جامعه است و توجه به آن و اصلاح آن تأثیر مستقیم در اصلاح جامعه دارد. به همین جهت توجه به خانواده حائز اهمیت است.^۲

۱. «باید کوشش در راه علم و به دست آوردن تخصص در رشته‌های مختلفه اساس فعالیت دانشجویان عزیز باشد؛ که نیازمندی‌های میهن به دست خود آن‌ها برآورده و کشور ما با کوشش شما خودکفا شود. مع‌الأسف در دوران گذشته اساس بر آن بود که ما را در هر چیز وابسته کنند؛ و با ملت ما آن کنند که دستش برای هر چیز پیش دیگران دراز باشد. شما عزیزان کوشش کنید که از این وابستگی بیرون آید و احتیاجات کشور خودتان را برآورید. و از نیروی انسانی و ایمانی خودتان غافل نباشید، و از اُنکال به اجانب بپرهیزید؛ و استقلال خود را در تمام ابعاد بیمه کنید. و از هیاهوی غرب و غربزدگان نهراسید که خداوند متعال با شماست» (همان، ج ۱۰: ص ۸۱-۸۰).
۲. «خانواده مبنای جامعه ماست. اگر خانواده‌ها- از نظر اخلاقی- متزلزل شوند، تمام جامعه ما متزلزل خواهد شد. در رابطه با مسائل خانواده دو مسئله مطرح است: یکی مسائل بی‌بندوباری‌ها، و بعد این ادعای تساوی حقوق [زن و مرد]، و پاره‌ای از مسائلی که امروز مطرح است. این‌ها چه می‌گویند؟ این‌ها چه ادعایی دارند؟ این‌ها مگر ایرادی به اسلام دارند؟ اگر چنین است ما تکلیفمان را روشن کنیم، تکلیف آن‌ها را هم روشن کنیم. اگر یک ضعف‌هایی هست؛ یا خلاف عدالت‌هایی از نظر اجرایی در کار هست شما حلش کنید تا کار به این وضعیت نکشد» (همان، ج ۲۱: ص ۴۸۰).

۱۶-۶. امنیت پایدار

یکی دیگر از روندهای مهم تحقق تمدن اسلامی مؤلفه امنیت پایدار است. امنیت از آنجایی که ثبات و آرامش را در جامعه تحقق می‌بخشد بسیار حائز اهمیت است، چراکه بسیاری از پیشرفت‌ها در عرصه‌های مختلف ارتباط مستقیم با وجود امنیت در کشور دارد. اگر امنیت در کشور وجود داشته باشد، زمینه پیشرفت کشور مهیا می‌شود و این مهم به واسطه امنیت و گسترش آن محقق می‌شود. به همین جهت است که تحقق امنیت و گسترش آن برای جوامع مختلف اهمیت پیدا می‌کند. در انقلاب اسلامی که به دنبال تحقق تمدن نوین اسلامی است رشد و گسترش امنیت جایگاه بسیار مهمی پیدا می‌کند، چراکه تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی بدون وجود امنیت محقق نخواهد شد.

۱۷-۶. توجه به دشمن

یکی دیگر از روندهای بسیار مهم تحقق تمدن اسلامی توجه به دشمن است. توجه داشتن به دشمن یکی از مسائلی است که برای تحقق تمدن نوین اسلامی باید همواره به آن توجه داشت، چراکه در صورت غفلت از آن متوجه ضربه سخت دشمن خواهیم شد که ممکن است برای تحقق تمدن اسلامی آسیبی جدی داشته باشد.^۱

۱. «ما اولاً تشکر می‌کنیم از هیئت دولت و ملت ایران که در این ایام جنگ با اینکه خیلی تحت فشار بودند، با قدرت و با حفظ عظمت اسلام کارها را به خوبی انجام دادند تا این خار سر راه شکسته شد. و ما امروز باید بعض مسائل را عرض کنیم. من جمله اینکه ما نباید حساب کنیم که جنگ تمام شده است، ما باید حساب کنیم که در حال جنگیم، برای اینکه، دشمن ما- چه دشمن‌های بزرگ از قبیل امریکا و شوروی و چه آن‌هایی که اذتاب آن‌ها هستند از قبیل صدام و امثال این‌ها- این‌ها چون با اسلام مخالف هستند و دیدند که اسلام امروز در دنیا یک قدرت بزرگی شده است در مقابل آن‌ها، از این جهت، آن‌ها دائماً مشغول نقشه‌کشی هستند، و ما نباید از این مسئله غفلت کنیم. هم باید مردم مهیا باشند. قوای مسلح مهیا باشند. مردمی که باید به جبهه بروند و جبهه‌ها را پر کنند. تعقیب کنند این مطلب را و سستی نکنند. دشمن ما دشمنی است که با نقشه کار می‌کند. الان ممکن است که در ایران منتشر کنند که خوب، دیگر مسئله تمام شد و چه شد و مردم را سست کنند و حال اینکه مسئله تمام نشده است، این‌ها همیشه دنبال این هستند که کارهای خودشان را انجام بدهند و لو به دست ملت‌ها یا دولت‌ها. در ایران چون نمی‌توانند این کار را بکنند، نه ملت با آن‌هاست نه دولت، از این جهت، یک راه‌های دیگری که دارند دنبال می‌کنند. از این جهت، ما باید بیدار باشیم، جبهه‌ها باید پر باشد، ما خودمان را در حال جنگ بدانیم. می‌بینید که به هیچ چیز از امور اعتنا ندارند، امروز می‌گویند جنگ، فردا همان جنگ را صلح می‌کنند، باز فردا جنگ شروع می‌کنند. از این جهت، قوای مسلحه ما و ملت ما باید مهیا باشند برای این امر» (همان، ج ۲۱: ص ۱۱۶-۱۱۵).

۱۸-۶. توجه به نفوذ

یکی دیگر از روندهای که در تحقق تمدن اسلامی باید به آن توجه شود نفوذ است. از آنجایی که مسئله نفوذ همواره در انقلاب اسلامی وجود داشته است، توجه به آن یکی از مهم‌ترین مسائلی است که باید در درون حکومت اسلامی اتفاق بیفتد. اگر به مسئله نفوذ توجه نشود آسیب‌هایی جدی به بدنه انقلاب اسلامی می‌زند و مهم‌ترین خطر آن می‌تواند استحاله کردن نظام از درون باشد.

۱۹-۶. عدم اشرافیت‌گرایی

یکی دیگر از روندهای مهم تحقق تمدن اسلامی عدم اشرافیت‌گرایی است. اشرافیت‌گرایی از آنجایی که توجه به مردم مظلوم و مستضعف را به حاشیه می‌برد و مسیر انقلاب اسلامی را تغییر می‌دهد مهم است.

۷. شناسایی روندهای تمدن نوین اسلامی

رهبران سازمانی با محیطی نوشونده و دستخوش عدم قطعیت کلنچار می‌روند. بسیاری از آن‌ها امیدی به کارایی ابزارهای مدیریتی برای رویارویی با آینده‌ای که در راه است ندارند. اصلاحات گوناگونی برای توصیف محیط به کار رفته است که از جمله می‌توان به آب خروشان،^۱ شتابناک،^۲ وی‌یوسی‌ای^۳ (رمنده، غیرقطعی، پیچیده و مبهم) و متلاطم^۴ اشاره کرد. تمام این اصطلاحات تأکید دارند که تصمیم‌گیری درباره آینده فعالیت است که به گونه‌ای شگرف و فزاینده به نامیدی و سرگشتگی انجامیده است. هشدارهایی^۵ درباره افزایش پیچیدگی و عدم قطعیت وجود دارد. این گفته به معنای آن است که انتخاب از میان گزینه‌ها حتی چالش‌برانگیزتر نیز خواهد شد و گشودن مسیری به سوی آینده نیازمند

1. whitewater
2. the rapids
3. VUCA (Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous)
4. turbulent
5. signs points

سخت‌کوشی بیشتر و کاربست ابزارهای بهتر خواهد بود (خزایی و دیگران، ۱۳۹۳).
شناسایی و تحلیل روندها و عوامل شکل‌دهنده آینده از جمله ابزارهای نوینی است که به مدیران و تصمیم‌گیران این توانایی را می‌دهد تا در مقابل این محیط پیچیده و عدم قطعیت‌ها بتوانند تصمیم درست‌تری را اتخاذ کنند. برای این مهم فرایند زیر طی شد:
گام اول، تشکیل ساختار پژوهش در پنج محور: ۱. گسترش ایمان و معنویت؛ ۲. امنیت پایدار؛ ۳. علم و فناوری؛ ۴. فرهنگی و اجتماعی؛ ۵. دشمن‌شناسی. گام دوم، تهیه فهرست اولیه از روندها و عوامل شکل‌دهنده آینده در هر یک از حوزه‌ها. در ادامه روندها و عوامل شکل‌دهنده آینده در هر یک از حوزه‌ها بیان می‌شود:

گسترش ایمان و معنویت

- توجه به نماز به منزله رکن جامعه اسلامی و گسترش کمی و کیفی آن.
- توجه به مناسک مذهبی و بها دادن به آن‌ها.
- ترویج ارزش‌های ایمانی در جامعه و فرهنگ‌سازی آن‌ها.
- ترویج سرمایه‌گذاری‌های معنوی توسط مردم.
- توجه به مراکز آموزشی و ترویج ارزش‌ها در آن مراکز.
- مقابله با مسائل ضد ارزشی و معنوی.

امنیت پایدار

- توجه به اقتدار دفاعی.
- افزایش توان موشکی.
- توجه به حفظ تجربیات دفاع مقدس.
- گسترش کمی و کیفی نیروهای نظامی و امنیتی.
- افزایش آمادگی و واکنش سریع برای مقابله با تهدیدات و نقشه‌های دشمن.
- گسترش و نوآوری در تجهیزات دفاعی.
- توجه به گسترش مبانی علمی دفاع و ایجاد دکترین در این عرصه.
- گسترش نظارت مرزی برای مقابله با تروریسم.
- جلوگیری از ایجاد جنگ‌های نیابتی.
- حفظ انسجام ملی در برابر تهدیدات

علم و فناوری

- توسعه آموزش عالی و افزایش مراکز پژوهشی متناسب با نیازها.
- توسعه علم و فناوری مبتنی بر مزیت‌های نسبی (مانند صنعتی، کشاورزی، فرهنگ و هنر، گردشگری و بازرگانی).
- افزایش فرهنگ تصمیم‌گیری مبتنی بر پژوهش.
- افزایش تمایل به استفاده از فناوری‌های پیشرفته.
- جلوگیری از مهاجرت نخبگان عرصه علم و فناوری.
- توسعه آموزش‌های همگانی و مهارتی در شهرها و روستاها.
- ارتقا توانایی و مهارت‌های معلمان و اساتید.
- جلوگیری از کاهش ارزش ذاتی علم و مدرک‌گرایی.

فرهنگی و اجتماعی

- احیا و گسترش آثار و میراث فرهنگی و اجتماعی.
- افزایش میزان مشارکت‌پذیری.
- رشد ارزش‌های دینی و سنتی.
- اشاعه اخلاق اسلامی.
- میل به پیشرفت و امید به آینده.
- امنیت فرهنگی.
- تغییر ساختار و فرایندهای خانواده.

دشمن‌شناسی

- توجه به اهمیت مسئله و لزوم شناخت آن.
- لزوم توجه به دشمن و دسته‌بندی آن‌ها.
- بررسی اختلافات.
- شناخت نقشه‌های دشمن و ایجاد راهکارهای مقابله با آن.
- تبیین مسئله دشمن‌شناسی برای عموم مردم.
- توجه به حرکت مستمر در کنار این دشمنی‌ها.
- عدم خوددباحتگی در مقابل دشمن.

- حفظ اعتماد به نفس در مقابل دشمن.
- توجه به افزایش توانایی‌های ملی برای مقابله با دشمن.

۸. شناسایی پیشران‌های آینده تمدن نوین اسلامی

در این قسمت نیز، همانند شناسایی روندها، فهرست اولیه پیشران‌ها تهیه شد و در ادامه با مصاحبه با افراد متخصص کلیدی، که دیدی جامع و دقیق‌تر به حوزه‌های مختلف دارند، این فهرست تکمیل گشت. در ادامه فهرست پیشران‌ها بیان می‌شود:

- واگرایی و همگرایی در جهان اسلام؛
- رابطه دین و سیاست (جدایی، همگرایی، تکامل)؛
- مداخلات سیاسی در تصمیم‌سازی در حوزه فرهنگی و روابط بین دول اسلامی؛
- کمی‌گرایی و کم‌توجهی به توسعه معنویت در جامعه اسلامی؛
- مشارکت و حضور مردم در عرصه‌های مختلف (فرهنگی، اجتماعی، کسب‌وکار و ...)
- میل به پیشرفت و امید به آینده؛
- بحران هویت.

۹. رتبه‌بندی نیروهای پیشران بر اساس درجه اهمیت و عدم قطعیت

در روش عدم قطعیت‌های بحرانی تلاش می‌شود تا موضوعاتی محور اصلی بحث شوند که هم‌زمان هم اهمیت بالایی دارند و هم آنکه دارای عدم قطعیت باشند. به این منظور لازم است تا ابتدا فهرستی از موضوعات تهیه شود و سپس «عدم قطعیت‌های بحرانی» شناسایی شوند و از آن‌ها به‌منزله محورهای بحث بهره گرفته شود. رتبه‌بندی پیشران‌ها بر اساس درجه اهمیت آن‌ها برای موفقیت موضوع یا تصمیم اصلی و عدم قطعیت آن‌ها صورت می‌گیرد. نکته اصلی شناسایی دو یا سه عامل یا روندی است که بیش از بقیه اهمیت داشته باشند و یا بیش‌ترین عدم قطعیت را دارا باشند. نمی‌توان با استفاده از عناصر مشخص همچون پیر شدن جمعیت بین سناریوها تمایز گذاشت، زیرا این عناصر در تمامی سناریوها تقریباً یکسان هستند. برای مشخص کردن فضای سناریو به پیشران‌های اصلی نیاز داریم که دارای بالاترین اولویت از نظر اثرگذاری و همچنین بالاترین اثرپذیری و عدم قطعیت باشند. با توجه به بررسی روابط و وابستگی بین هفت پیشران اولویت‌دار

یادشده، با استفاده از نظر نخبگان، می‌توانیم این کار را انجام دهیم. در این راستا، از نرم‌افزار میک‌مک بهره گرفتیم. در این نرم‌افزار، با مقایسه پیشران‌ها به صورت دودویی و با دریافت نظر خبرگان، تأثیر و اهمیت هر یک از پیشران‌ها را نسبت به پیشران‌های دیگر از نظر خبرگان مشخص می‌کنیم، امتیازهای داده‌شده از سوی پانل خبرگان در جدول ۱ آمده است. در هر مورد، متوسط امتیازهای داده‌شده در نظر گرفته شده است.

جدول ۱. ماتریس امتیازات رابطه هر پیشران نسبت به پیشران‌های دیگر

مشارکت و حضور مردم در عرصه‌های مختلف	کمی‌گرایی و کم‌توجهی به توسعه معنویت در جامعه اسلامی	مداخلات سیاسی در تصمیم‌سازی در حوزه فرهنگی و روابط بین دول اسلامی	رابطه دین و سیاست (جدایی، همگرایی، تکامل)	واگرایی و همگرایی در جهان اسلام	بحران هویت	میل به پیشرفت و امید به آینده
۲	۲	۲	۲	۳	۲	۰
۰	۱	۲	۳	۲	۱	۲
۲	۰	۲	۳	۲	۲	۳
۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲
۲	۳	۲	۲	۲	۲	۲
۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲
۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲
۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲

همان‌گونه که مشاهده می‌شود بیشترین امتیازات در سطرهای مربوط به "واگرایی و همگرایی در جهان اسلام" وجود دارد.

عدم قطعیت

پس از مشخص شدن محورهای اصلی عدم قطعیت‌های بحرانی، می‌توان آن‌ها را به صورت یک گستره (بر روی یک محور) یا ماتریس (با دو محور) یا حجم (با سه محور) نشان داد به نحوی که سناریوهای مختلف قابل شناسایی و جزئیات آن‌ها قابل شرح و بسط باشند. سناریوها از تقاطع میان عدم قطعیت‌های بحرانی «واگرایی و همگرایی در جهان اسلام»، «رابطه دین و سیاست (جدایی، همگرایی، تکامل)»، «مداخلات سیاسی در تصمیم‌سازی در حوزه فرهنگی و روابط بین دول اسلامی» شکل گرفته است. به این ترتیب می‌توان به ۴ سناریو اشاره کرد که در ادامه آمده‌اند.

۱۰. سناریوهای تمدن اسلامی

۱۰-۱. سناریوی اول: پیوند با غرب

در زمینه عوامل درون‌زا تحلیل‌گران نقش نهاد دولت_ ملت و تعارض منافع ملی کشورهای مسلمان را در ایجاد شرایط کنونی دخیل می‌دانند. در این چارچوب توصیه عمومی درک منافع و اشتراکات پررنگ موجود بین کشورهای اسلامی و تلاش برای عبور از تعارضات راهبردی است. اما در مقوله بررسی عوامل بیرونی، بروز اختلاف و کشمکش در دنیای اسلام، نقش سیاست‌های قدرت‌های بزرگ و به‌ویژه کشورهای غربی مد نظر قرار می‌گیرد. در این چارچوب اعتقاد بر این است که این سیاست‌ها در مسیر تشدید اختلافات و کشمکش‌ها در دنیای اسلام قرار گرفته‌اند. امروز کمتر کسی می‌تواند منکر نقش کشورهای غربی در بحران ایجادشده در منطقه خاورمیانه گردد. در طراحی سیاست خارجی کشورهای غربی تمدن اسلامی یک تمدن خطرناک تلقی شده است که در حالت حداقلی نیازمند کنترل است و در حالت حداکثری باید به سمت فروپاشی آن حرکت کرد. در چارچوب این سیاست‌گذاری در قالب‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی تلاش شده است هویت کشورهای اسلامی از آن‌ها گرفته شود و ظرفیت چانه‌زنی مسلمانان در شکل‌دهی مسیرهای کلان نظام بین‌المللی به حداقل کاهش پیدا کند. بررسی سمت و سوی سیاست‌های غرب در رابطه با دنیای اسلام نشان‌دهنده این واقعیت است که تضعیف و نهایتاً تجزیه کشورهای اسلامی مهم‌ترین

راهبرد طراحی شده در اتاق فکر کشورهای غربی است. در چارچوب این راهبرد برای تضعیف و نهایتاً فروپاشی تمدن اسلامی دو سیاست اجرایی شد: ایجاد اختلاف و جنگ داخلی و فرقه‌ای در دنیای اسلام و تجزیه کشورهای بزرگ اسلامی.

بدون شک ترکیب متنوع قومی سایر کشورهای بزرگ اسلامی مثل ترکیه، ایران، عربستان و پاکستان هم زمینه اجرای همین سیاست را در آنها فراهم خواهد کرد. بر این اساس، در صورت عدم هوشیاری حاکمان اسلامی، در آینده شاهد ایجاد کشورهای کوچک مسلمان خواهیم بود. مهم‌ترین منفعت اجرای این سیاست هم تضمین امنیت اسرائیل در نقش مهم‌ترین متحد آمریکا در منطقه است. در انتها باید گفت که سناریویی که مد نظر قرار می‌گیرد پیوند کشورهای مسلمان برای شکل‌دهی تمدن اسلامی است که در مقابل توطئه‌های غرب، از قبیل تجزیه و جنگ داخلی، بایستند.

۱۰-۲. سناریوی دوم: احتضار و سکون

این سناریو ناظر به این حالت است که تمدن اسلامی دچار حرکتی تصنعی می‌شود و ناخودآگاه در مسیر رکود و ساکن شدن قرار می‌گیرد.

۱۰-۳. سناریوی سوم: افول تمدنی

سناریوی دیگر اشاره به این حالت دارد که ناکارآمدی تمدن اسلامی در برخی کارها زمینه افول آن تمدن را فراهم می‌کند و این قضیه منجر به افول تمدن خواهد شد.

۱۰-۴. سناریوی چهارم: روشنی آینده (احیاء)

این سناریو ناظر بر توانمندی‌های کشورهای مسلمان است که می‌توانند، در صورت اتحاد، به یک قدرت عظیم تبدیل بشوند و این‌گونه تمدن اسلامی را شکل دهند. در این سناریو به مهم‌ترین مؤلفه که عبارت است از سرمایه‌های کشورهای مسلمان اشاره می‌کنیم. ارزش و توانمندی اقتصادی جهان اسلام بیش از هفت و نیم تریلیون دلار برآورد می‌شود، عدد و رقمی که اقتصاد جوامع اسلامی را بعد از چین و ایالات متحده در رتبه سوم جهان نشانده است. به واقع اروپا، که تجربه انقلاب صنعتی را نیز پشت سر گذاشته و مملو از فناوری‌های روز جهانی است، در ارزیابی‌ها، پایین‌تر از پتانسیل

اقتصادی جهان اسلام قرار می‌گیرد. نفت و گاز از نمونه‌منابعی به شمار می‌روند که جذابیت‌های خاص آن‌ها برای تمامی کشورهای جهان اعم از توسعه‌یافته و در حال توسعه بی‌نظیر است. با عنایت به سهم ۴۱ درصدی نفت و ۳۶ درصدی منابع گازی در کشورهای اسلامی می‌توان به عمق مداخله کشورهای امپریالیسم و استعمارگر در این حوزه راهبردی پی‌برد. فرصت‌ها و توانمندی‌های جهان اسلام به نفت و گاز یا زغال سنگ محدود نمی‌شود و این موضوع با نیم‌نگاهی به ذخایر جهانی طلا و نقره، که ارزنده‌ترین فلزات هستند، ملموس‌تر می‌شود. یکی از مؤلفه‌های حائز اهمیت در برآورد توانمندی‌های اقتصادی کشورهای جهان به میزان ضریب صادرات و واردات آن‌ها معطوف می‌شود. این عرصه از حوزه‌هایی به شمار می‌رود که، در صورت هدفمندی و همگرایی هرچه بیشتر جوامع اسلامی، نقطه‌ای تعیین‌کننده در جهش اقتصادی کشورهای اسلامی به شمار می‌رود. بدون تردید، جمعیت انبوه و موجود در جهان اسلام بازاری جذاب برای کشورهای صنعتی و پیشرفته دنیا به شمار می‌رود، بنابراین بخش چشمگیری از تولیدات جوامع غربی، با هدف تأمین نیازهای داخلی کشورهای اسلامی، تعریف، طراحی و عملیاتی می‌شود. می‌توان از ذخایر خارجی، به‌منزله تکیه‌گاهی مؤثر، در مقابله با نوسانات و تلاطمات اقتصادی یاد کرد. به واقع کارکرد این ظرفیت به‌مثابه پس‌اندازی است که یک فرد آن را اندوخته‌ای برای روز مبادا در نظر می‌گیرد تا در مواقع لزوم از آن بهره‌جوید. یکی از شاخص‌های بررسی و سنجش توانمندی اقتصادی کشورهای جهان، با عنایت و توجه به میزان بدهی خارجی و مقدار ذخایر موجود خارجی برخوردار از آن، ارزیابی می‌شود. بر اساس گزارش‌ها، میزان بدهی جهان اسلام در سال ۲۰۱۴ حدود یک و نیم تریلیون دلار برآورد شده که البته به احتمال بسیار قوی در سال‌های بعد نیز این روند روبه‌رشد بوده است. در بخش ذخایر خارجی نیز کل ذخایر مذکور در جهان بیش از ده و نیم تریلیون دلار برآورد می‌شود که یک و نیم تریلیون دلار از این میزان از آن کشورهای اسلامی است. باید توجه داشت که کل میزان تولید ناخالص جهان، در سال ۲۰۱۶، رقمی معادل ۷۳۹۶۲ میلیارد دلار بوده که سهم کشورهای اسلامی، از این میزان، فقط ۶۳۶۸ میلیارد دلار برآورد شده که، با این اوصاف، قریب به ۹ درصد از تولید ناخالص از کل میزان جهانی متعلق به جوامع

اسلامی است. با عنایت به تهدیدها و فرصت‌های اشاره‌شده، در صورت همسویی و همگرایی هرچه بیشتر کشورها و جوامع مسلمان جهان، شاهد گشوده شدن فصلی نو در عرصه اقتصادی منطقه خاورمیانه، شمال آفریقا و حتی سرتاسر پهنه جغرافیایی جهان خواهیم بود. در این میان، کشور ایران، به فراخور موقعیت استراتژیک، منابع نفتی و گازی و نفوذ منطقه‌ای خاص خود، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و در صورت شکوفایی و توسعه اقتصادی این مرز و بوم، یقیناً ضرب‌آهنگ اقتصادی دیگر کشورهای مسلمان نیز دچار تغییراتی خواهد شد، تغییراتی که حصول آن مستلزم ایمن‌تر شدن اقتصاد، فاصله گرفتن از نفت و افزایش و تقویت بنیه تولید داخلی و جذب هرچه بیشتر سرمایه‌گذاری‌های خارجی است، سرمایه‌گذاری‌هایی که نباید از حوزه پاریس، لندن، بروکسل و یا دیگر کشورهای اروپایی سوق پیدا کند و با تفاهم هر چه بیشتر در میان جوامع اسلامی، می‌توان در سایه مشارکت افزون‌تر، ضریب حصول توفیقات را دو چندان کرد. این سناریو ناظر بر وضعیتی است که دین و ارزش‌های جامعه جایگاه مهمی در جهان آینده پیداکنند و جهان اسلام در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، امنیتی، سیاست خارجی، ظرفیت‌های انسانی، اجتماعی، علم و دانش به‌طرز چشم‌گیری پیشرفت خواهد کرد. جمعیت و نیروی انسانی مناسب منجر به توسعه و پیشرفت روزافزون این کشورهای اسلامی می‌شود و روند گفتمان‌سازی و جریان‌سازی توسعه خواهد یافت.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

تمدن نوین اسلامی و تحقق آن مستلزم فراهم ساختن بسترها و پیش‌زمینه‌های لازم است. بررسی در اندیشه امام خمینی^ع و مقام معظم رهبری در این پژوهش منبع کلیدی جهت بررسی و تحلیل عوامل شکل‌دهنده آینده در نظر گرفته شده‌اند. تمدن اسلامی، با قابلیت‌های بالقوه و بالفعل به‌عنوان داعیه‌دار برپایی تمدن نوین آینده، درحال بالندگی است و قرائن مؤید این است که احتمالاً جانشین تمدن غالب غربی خواهد شد. پرسش مهمی که مطرح شد این بود که روندها و سناریوهای آینده تمدن نوین اسلامی چگونه خواهد بود. برای دستیابی به پاسخ منطقی به این پرسش، نوزده روند اصلی تمدن‌ساز از

منظر امام خمینی * و مقام معظم رهبری، یعنی معنویت‌گرایی، تفکر و اندیشه، بصیرت و فهم صحیح، وحدت و اتفاق کلمه، توجه به نسل جوان، تربیت نیروی انسانی کارآمد، توجه به اقتدار انقلاب اسلامی، توجه به استقلال انقلاب اسلامی، ایستادگی، پیشرفت و حرکت، سازندگی و رفع محرومیت، استقرار عدالت، فرهنگ دینی، علم و فناوری، خانواده، امنیت پایدار، توجه به دشمن، توجه به نفوذ، عدم اشرافیت‌گرایی مد نظر قرار گرفت. در آینده، پیشران‌های ایدئولوژی، فرهنگ، ظرفیت‌های انسانی و اجتماعی، علمی، فناوری و بنیة اقتصاد قوی، قدرت چشم‌گیری برای تمدن‌سازی خواهند داشت. جالب توجه آنکه تمدن غربی، در حوزه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی، رو به افول است و از سوی دیگر، در آینده نیز قابلیت چندانی در حوزه فرهنگی، ایدئولوژی و دین، علم و فناوری، اجتماعی و انسانی نخواهد داشت. در مقابل، ایران برای برپایی تمدن نوین اسلامی و جانشینی تمدن غربی، در حوزه‌های فرهنگی، دین و ایدئولوژی، ظرفیت‌های اجتماعی و انسانی، و علم و فناوری، از غنای خوبی برخوردار است و در حوزه‌های سیاسی، اقتصاد و نظامی نیز قابلیت زیادی دارد و سیاست خارجی جریان‌ساز و گفتمان‌ساز این کشور ایده‌های تمدن‌سازی را چهره اجرایی می‌بخشند. در همین زمینه، چهار سناریوی محتمل «پیوند با غرب»، «احتضار»، «افول تمدنی» و «روشنی آینده» ارائه شد. محتمل‌ترین سناریو نیز «روشنی آینده» است. اجرایی شدن این سناریو، به منزله سناریوی مطلوب، منوط به درپیش گرفتن مجموعه راهبردهایی به منظور تقویت بیش‌ازپیش نقاط قوت، بهره‌گیری از فرصت‌های فعلی و برطرف ساختن نقاط ضعف و چالش‌های سد راه است.

کتابنامه

۱. قرآن کریم.
۲. امام خمینی، سیدروح‌الله. ۱۳۸۹. صحیفه نور. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۳. برزویی، محمدرضا؛ جهانگیری فیض آبادی، احمد. ۱۳۹۷. «ظرفیت‌شناسی رویکرد راهبردی و آینده‌نگارانه به آموزه مهدویت در بستر تمدن نوین اسلامی». نشریه مدیریت راهبردی. سال دوازدهم. شماره اول. بهار و تابستان. صص ۸۱-۱۲۱.
۴. بهنیا فر، احمدرضا. ۱۳۸۸. «آسیب‌شناسی فرهنگی و تمدن اسلامی در زمینه تولید علم در جهان امروز». پژوهش‌های اعتقادی کلامی. شماره ۱۳، صص ۲۰۱-۱۷۳.
۵. پارسیان، علی. ۱۳۸۸. «جستاری در عوامل فراز و فرود تمدن اسلامی». پژوهش‌های اعتقادی کلامی. شماره ۱۶. صص ۱۵۷-۱۹۰.
۶. جان احمدی، فاطمه. ۱۳۸۸. تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی. تهران: انتشارات نشر معارف.
۷. جعفری، علامه محمدتقی. ۱۳۷۳. فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو. جلد ۶. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۸. خرمشاد، محمدباقر. ۱۳۹۲. انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی و تمدن نوین اسلامی. شماره ۲۳، پاییز، راهبرد فرهنگ.
۹. دهخدا، علی‌اکبر. ۱۳۷۰. لغت‌نامه. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۰. شریعتی، علی. ۱۳۷۵. مجموعه آثار. جلد ۱۱. تهران: نشر قلم.
۱۱. عمید، حسن. ۱۳۸۹. فرهنگ فارسی عمید. جلد اول. تهران: انتشارات اشجع.
۱۲. فوزی، یحیی؛ صنم‌زاده، محمودرضا. ۱۳۹۱. «تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی». فصلنامه علمی - پژوهشی تاریخ و فرهنگ تمدن اسلامی. سال سوم. شماره ۹.
۱۳. کشاورز ترک، عین‌الله؛ تسنیمی، مجتبی؛ نصیرلو، سودابه. ۱۳۹۵. «بررسی مؤلفه‌ها و الزامات آینده‌نگاری تمدن نوین اسلامی از منظر مقام معظم رهبری». دومین همایش ملی تمدن نوین اسلامی (چیستی، چرایی و چگونگی).

۱۴. _____؛ _____، ۱۳۹۶. «مؤلفه‌ها و پیشران‌های آینده‌نگاری تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر امام خمینی (ع)». سومین همایش ملی تمدن نوین اسلامی.
۱۵. معین، محمد. ۱۳۸۹. **فرهنگ فارسی**. تهران: امیر کبیر. چاپ ۲۶.
۱۶. معینی پور، مسعود؛ لکزایی، رضا. ۱۳۹۱. «ارکان امت واحده و تمدن اسلامی از منظر امام خمینی (ع) و مقام معظم رهبری». نشریه مطالعات انقلاب اسلامی. دوره ۹. شماره ۲۸. صص ۷۶-۵۱.
۱۷. کرمی قهی، محمدتقی؛ بابایی، حبیب‌الله؛ خراسانی، رضا؛ رهدار، احمد. ۱۳۸۸. **جستاری نظری در باب تمدن**. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. چاپ سوم.
۱۸. ولایتی، علی‌اکبر. ۱۳۸۴. **پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران**. جلد ۱. تهران: وزارت امور خارجه. چاپ سوم.
۱۹. ولی، احمدرضا. ۱۳۸۶. **مطالعات اولیه فرایند آینده‌نگاری و انتخاب روش‌های مورد نیاز**. مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی.
20. Bell, Wendell. 2003. **Foundations of Futures Studies** (2nd ed.). New Jersey: Transaction Publishers.
21. Futures. 37 (8). pp. 795–812.
22. **Approach: With Case Studies in Energy and air Transport**. translated by J. D. Pearse and H. K. Lennon. New York: Pergamon Press. p. 4.